

УДК 343.126:343.6

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.59>**О. В. Кириченко**доктор юридичних наук, професор,
ректор

Дніпровського гуманітарного університету

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ)

У статті проведено дослідження щодо запобігання кримінально протиправній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Наголошено, що дослідження цієї проблематики є на сьогодні актуальним, оскільки: 1) під час досудового розслідування можуть бути встановлені невідомі правоохоронним органам нові члени молодіжних неформальних груп (об'єднань), які у майбутньому можуть вчинити кримінально протиправні дії; 2) можуть бути встановлені наміри щодо вчинення у майбутньому членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінально протиправних дій; 3) проведення профілактичних заходів щодо відмови членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) від протиправної діяльності; 4) встановлення чинників, які сприяють вчиненню членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінальних правопорушень; 5) під час кримінального провадження здійснення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних слідчих (розшукових) дій, сприяє припиненню кримінально протиправної діяльності на стадії готування чи замаху на кримінальне правопорушення.

Зазначено, що в системі запобіжних заходів щодо нейтралізації діяльності членів молодіжних неформальних груп (об'єднань) однією з найбільш дієвих форм є тактика примушення, що включає випереджаючий фактор, оскільки заснована на процесі психічного або фізичного (превентивного) впливу на свідомість і волю, вчинки й поведінку конкретної особи, яка проходить за матеріалами кримінального провадження.

Визначено, що особливого значення під час досудового розслідування набуває профілактична діяльність слідчого, яка спрямована на виявлення чинників, які сприяють вчиненню кримінально протиправних дій, та здійснення профілактичного впливу на осіб з числа членів молодіжних неформальних груп (об'єднань) щодо недопущення вчинення з їх боку протиправних дій.

Зроблено висновок про те, що особливостями запобігання кримінально протиправній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) є: знешкодження молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінальної спрямованості; виявлення та усунення (нейтралізація) чинників, що сприяють виникненню та існуванню цих кримінально протиправних об'єднань; недопущення втягування в кримінально протиправну діяльність нових соціальних груп, насамперед неповнолітніх; з метою недопущення протиправної діяльності з боку членів молодіжних неформальних груп (об'єднань) проведення щодо них профілактичних заходів; виявлення та усунення причин й умов, що сприяли вчиненню членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінальних правопорушень; проведення попереджувальних заходів щодо відмови членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) від запланованої ними протиправної діяльності; припинення під час досудового розслідування кримінально протиправної діяльності на стадії готування чи замаху на кримінальне правопорушення.

Ключові слова: протидія, запобігання, профілактична діяльність, кримінальне правопорушення, кримінальна протиправна діяльність, розслідування, молодіжні неформальні групи (об'єднання).

Постановка проблеми. Протидія злочинності визначається як діяльність держави, яка спрямована на напрацювання стратегії реакції суспільства на злочинність (загальносоціальний рівень) та профілактику кримінальних правопорушень, виявлення та попередження (припинення) кримінально протиправних дій, реагування на вчинене кримінальне правопорушення кримінально-правовими засобами, тобто притягнення винних до кримінальної відповідальності (спеціальний рівень). Стратегія державної протидії зростаючій злочинності повинна будуватися таким чином, щоб звести до мінімуму вчинення кримінальних правопорушень та підвищити рівень ефективності правоохоронної діяльності [1, с. 166].

Особливе місце у протидії злочинності відводиться запобіганню кримінально протиправним проявам та іншим видам правопорушень. У зв'язку з цим залишається актуальним постулат, що кримінальне правопорушення легше та важливіше попередити, ніж розслідувати, а потім здійснювати правосуддя. Тому головним напрямком протидії злочинності є запобігання їй [2, с. 162].

Запобігання кримінальним правопорушенням є видом діяльності правоохоронних органів, що здійснюється у межах їх компетенції, спрямованим на виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, застосуванню заходів до осіб з кримінально протиправною поведінкою з метою недопущення з їх боку вчинення кримінально протиправних дій, їх попередження та припинення.

Але, як зазначив В. М. Давидюк, особливого значення запобігання кримінально протиправній діяльності має на стадії досудового розслідування, тобто здійснення цього виду діяльності кримінально-процесуальними засобами. До кримінально-процесуальних засобів запобігання кримінальним правопорушенням він відносить «інструменти», які передбачені кримінальним процесуальним законодавством, або використовуються у практиці запобігання кримінально протиправної діяльності під час кримінального провадження, не будучи унормова-

ними. На думку автора, більшість слідчих (розшукових) дій можуть мати змішаний характер, тобто бути спрямовані як на виявлення кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили, так й на їх запобігання. До таких слідчих (розшукових) дій відносяться негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), які проводяться з моменту встановлення фактів кримінально протиправної діяльності осіб і відкриття матеріалів кримінального провадження. Використання НСРД дає змогу здійснити безпосередній вплив на осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, та безпосередньо під час його вчинення [3, с. 513-514].

На сьогодні актуальним є запобігання кримінально протиправній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), оскільки це обумовлено рядом чинників:

по-перше, під час досудового розслідування можуть бути встановлені невідомі правоохоронним органам нові члени молодіжних неформальних груп (об'єднань), які у майбутньому можуть вчинити кримінально протиправні дії;

по-друге, можуть бути встановлені наміри щодо вчинення у майбутньому членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінально протиправних дій;

по-третє, проведення профілактичних заходів щодо відмови членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) від протиправної діяльності;

в-четверте, встановлення чинників, які сприяють вчиненню членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінальних правопорушень;

по-п'яте, під час кримінального провадження здійснення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й НСРД, сприяє припиненню кримінально протиправної діяльності на стадії готування чи замаху на кримінальне правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами запобігання кримінально протиправній діяльності членів молодіжних неформальних груп (об'єднань) займалися К. В. Агапов, А. М. Бабенко, О. Г. Колб, В. Я. Конопель-

ський, М. О. Ларкін та ін. Разом з тим поза увагою дослідників залишилися питання запобігання кримінально протиправній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Мета статті – визначити особливості запобігання кримінально протиправній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Виклад основного матеріалу. Як вже нами було зазначено, пріоритетним напрямом протидії злочинності є запобігання кримінальним правопорушенням (профілактика, попередження та припинення), що передбачає такі форми, які повинні стримувати особу від наміру вчинити кримінальне правопорушення або доведення кримінально протиправного умислу до кінця [4, с. 13-14]. Тому під час досудового розслідування необхідно у першу чергу встановити осіб, які є членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Особи, які є членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) та причетні до вчинення кримінальних правопорушень, можуть виявлятися із гласних і негласних джерел інформації; за результатами проведення оперативно-пошукових заходів у місцях й на об'єктах імовірного місцезнаходження цих груп або їх учасників; у результаті роботи за матеріалами кримінальних проваджень та справ оперативного обліку; за даними, що свідчать про активізацію діяльності злочинців, які нехарактерні для цієї місцевості; у результаті вчинення однорідних злочинів, які характерні для цих об'єднань [5, с. 299].

Під час кримінального провадження встановлюються члени молодіжних неформальних груп (об'єднань), які причетні до вчинення кримінального правопорушення, а також встановлюються невідомі правоохоронним органам нові члени молодіжних неформальних груп (об'єднань), які у майбутньому можуть вчинити кримінально протиправні дії.

Слід зазначити, що деякі молодіжні неформальні об'єднання перетворюються

в організовані, у тому числі екстремістської спрямованості. На думку О. І. Казаченка та Е. В. Федосова, важливим джерелом поповнення екстремістських організованих злочинних груп є девіантно орієнтована молодь – колишні спортсмени, студенти, які недовчилися, малокваліфіковані робітники. Основну масу злочинних формувань складають виконавці («бойовики», «бійці», «торпеди» та ін.), звичайно поділені на невеликі групи (найчастіше 10-12 осіб) [6, с. 28].

У контексті криміналістичного дослідження проблематики виникнення молодіжних неформальних груп (об'єднань) злочинної спрямованості як складного соціально-правового явища М. О. Ларкін припускає три основні причини виникнення таких утворень: 1) кризові процеси в сімейних відносинах; 2) вікові особливості підлітка; 3) глобальна політика конформізму [7, с. 117].

Виходячи з цього, основними напрямками запобігання кримінальним правопорушенням таких груп є такі:

1) індивідуальні профілактичні бесіди, рейди, огляди житла та інша робота з дітьми, схильними до участі у правопорушеннях;

2) виявлення та ізоляція дорослих лідерів, які схиляють дітей до протиправної агресивної поведінки;

3) винесення офіційних попереджень особам, які допускають порушення громадського порядку, що негативно характеризуються за місцем проживання;

4) виявлення та оперативне розроблення найбільш криміногенних мікрорайонів, пунктів збирання підлітків та молоді, місць зберігання зброї та предметів правопорушень;

5) висунення та перевірка версій про втягнення дітей дорослими до протиправної поведінки;

6) виявлення осіб, які мають психічні відхилення, згубні залежності (алкогольну, наркотичну, токсичну), а також відчувають стійку ворожість до конкретних соціальних груп населення [8, с. 10].

В системі запобіжних заходів щодо нейтралізації діяльності членів молодіжних неформальних груп (об'єднань) однією з найбільш дієвих форм є тактика приму-

шення, що включає випереджаючий фактор, оскільки заснована на процесі психічного або фізичного (превентивного) впливу на свідомість і волю, вчинки й поведінку конкретної особи, яка проходить за матеріалами кримінального провадження. Під час вибору того чи іншого тактичного прийому слід враховувати характер та ступінь суспільної небезпеки задуманого кримінального правопорушення; місце та час його вчинення; особу злочинця; кількість осіб, які беруть участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення, їх зв'язки, наявність зброї тощо.

Під час запобіжної діяльності також слід звертати увагу на осіб, які можуть іти на контакт з працівниками слідчих і оперативних підрозділів та сприяти виявленню діючих молодіжних неформальних груп (об'єднань), їх склад. Такі особи мають повідомити про всі відомі їм факти підготовлених чи вчинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінальних правопорушень. Обсяг цієї інформації має бути достатнім для викриття кримінально протиправної діяльності. Крім того, вони повинні сумлінно виконувати вказівки слідчих під час проведення слідчих (розшукових) дій з метою викриття кримінальних правопорушень, пов'язаних зі створенням і діяльністю молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Особливого значення під час досудового розслідування набуває профілактична діяльність слідчого, яка спрямована на виявлення чинників, які сприяють вчиненню кримінально протиправних дій, та здійснення профілактичного впливу на осіб з числа членів молодіжних неформальних груп (об'єднань) щодо недопущення вчинення з їх боку протиправних дій.

Об'єктами слідчої профілактики є: поведінка та спосіб життя осіб, відносно якої проводиться індивідуальна профілактика; соціальні елементи їх особистості, які відображають антисуспільну спрямованість; деякі соціально значущі при формуванні та реалізації умислу психофізичні особливості індивідів; несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші тривалі обставини, які визначають криміногенну ситу-

ацію і полегшують вчинення кримінально протиправного діяння [9, с. 1216].

Виявлення слідчим причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень слугують основою для інших заходів превентивного характеру, що здійснюються суб'єктами запобіжної діяльності.

Як зазначив К. В. Агапов, за фактом виявлення конкретної неформальної молодіжної групи протиправної спрямованості співробітники поліції зобов'язані негайно розпочинати індивідуально-профілактичну роботу, наскільки це можливо з кожним членом об'єднання, а за необхідності – з усією групою загалом. Найефективнішою формою впливу, на нашу думку, буде роз'єднання й переорієнтація групи [8, с. 12].

На етапі профілактики випередження та обмеження і навіть усунення особливо важлива участь громадськості, оскільки вона спрямована на: оздоровлення умов життя і виховання неповнолітніх у випадках, коли обставини загрожують їх нормальному розвитку; знещодження джерел антисоціального впливу на них; корекція особи неповнолітніх, які мають некримінальні відхилення у поведінці, з тим, щоб не дати можливості їм перейти до вчинення кримінально протиправних дій [10, с. 58].

У разі виявлення під час досудового розслідування намірів осіб, які є членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), вчинити у майбутньому кримінально протиправні дії, то актуальним є здійснення попереджувальних заходів із залученням працівників оперативних підрозділів. До напрямів щодо попередження кримінальних правопорушень слід віднести роз'єднання зазначених груп оперативно-розшуковим шляхом та здійснення дійового контролю за поведінкою таких громадян. А у разі виявлення фактів готування до кримінального правопорушення та недопущення вчинення кримінальних правопорушень на стадії готування або замаху на кримінальне правопорушення, з боку правоохоронних органів здійснюється припинення кримінально протиправних проявів.

Висновки. Таким чином, особливостями запобігання кримінально проти-

правній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) є:

1) знешкодження молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінальної спрямованості;

2) виявлення та усунення (нейтралізація) чинників, що сприяють виникненню та існуванню цих кримінально протиправних об'єднань;

3) недопущення втягування в кримінально протиправну діяльність нових соціальних груп, насамперед неповнолітніх;

4) з метою недопущення протиправної діяльності з боку членів молодіжних неформальних груп (об'єднань) проведення щодо них профілактичних заходів;

5) виявлення та усунення причин й умов, що сприяли вчиненню членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) кримінальних правопорушень;

6) проведення попереджувальних заходів щодо відмови членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) від запланованої ними протиправної діяльності;

7) припинення під час досудового розслідування кримінально протиправної діяльності на стадії готування чи замаху на кримінальне правопорушення.

Список використаної літератури:

1. Кириченко О. В. Зміст категорії «протидія злочинності». *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19–20 верес. 2013 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 163–166.
2. Пазиніч І. І., Кириченко О. В. Актуальні проблеми запобіжної діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України. *Сторіччя розшуку: історія, сучасність, перспективи* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 жовт. 2008 р.). Одеса : Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2008. С. 162–163.
3. Давидюк В. М. Запобігання кримінальним правопорушенням: кримінально-процесуальний аспект. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 5(23). С. 509–517.
4. Кириченко О. В. Теоретичні засади формування системи оперативно-розшукової протидії злочинності. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення* : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 черв. 2021 р.). Дніпро : ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 12–17.
5. Кириченко О. В. Взаємодія слідчих з підрозділами кримінальної поліції під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 294–300.
6. Козаченко О. І., Федосов Е. В. Організовані кримінальні угруповання екстремістської спрямованості та особливості їхньої сутності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 27–31.
7. Ларкін М. О. Причини виникнення молодіжних неформальних груп (об'єднань) злочинної спрямованості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 41. Т. 2. С. 115–117.
8. Агапов К. В. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 4. С. 8–14.
9. Кириченко О. В. Криміналістична профілактика хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Наукові перспективи*. 2024. № 5(47) 2024. С.1210–1219.
10. Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г., Самойлова О. М. Теоретичні та практичні проблеми запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць*. Вип. 15. Ред. кол. : Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. Харків : Вид-во «Кроссроуд», 2008. С. 32–67.

Kyrychenko O. V. Prevention of criminal and unlawful activities during the investigation of criminal offenses committed by members of informal youth groups (associations)

The article conducts research on the prevention of criminally unlawful activities during the investigation of criminal offenses committed by members of youth informal groups (associations).

It is emphasized that the study of this issue is relevant today, since: 1) during the pre-trial investigation, new members of youth informal groups (associations) unknown to law enforcement agencies may be identified, who may commit criminally unlawful acts in the future; 2) intentions to commit criminally unlawful acts by members of youth informal groups (associations) in the future may be established; 3) preventive measures to ensure that members of youth informal groups (associations) refrain from illegal activities; 4) identification of factors that contribute to the commission of criminal offenses by members of youth informal groups (associations); 5) during criminal proceedings, the implementation of investigative (search) actions, including covert investigative (search) actions, contributes to the cessation of criminally unlawful activities at the stage of preparation or attempt to commit a criminal offense.

It is noted that in the system of preventive measures to neutralize the activities of members of informal youth groups (associations), one of the most effective forms is the tactic of coercion, which includes an anticipatory factor, since it is based on the process of mental or physical (preventive) influence on the consciousness and will, actions and behavior of a specific person who is subject to criminal proceedings.

It has been determined that during the pre-trial investigation, the investigator's preventive activities, which are aimed at identifying factors that contribute to the commission of criminally unlawful acts, and exercising preventive influence on members of informal youth groups (associations) to prevent them from committing unlawful acts, are of particular importance.

It was concluded that the features of preventing criminally unlawful activities during the investigation of criminal offenses committed by members of youth informal groups (associations) are: neutralizing youth informal groups (associations) of a criminal orientation; identifying and eliminating (neutralizing) factors that contribute to the emergence and existence of these criminally unlawful associations; preventing the involvement of new social groups, primarily minors, in criminally unlawful activities; in order to prevent illegal activities by members of youth informal groups (associations), carrying out preventive measures against them; identifying and eliminating the causes and conditions that contributed to the commission of criminal offenses by members of youth informal groups (associations); carrying out preventive measures to ensure that members of youth informal groups (associations) refuse their planned illegal activities; termination during a pre-trial investigation of criminally unlawful activities at the stage of preparation or attempt to commit a criminal offense.

Key words: counteraction, prevention, preventive activities, criminal offense, criminal illegal activity, investigation, youth informal groups (associations).